

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MƏSDƏR TƏRKİBLƏRİNİN MƏTNİN FORMALAŞMASINDA ROLU

Xülasə. Müasir ingilis dillində feilin təsriflənməyən formalarından biri olan məsdər və onun məsdər tərkibləri özünün leksik-semantik, üslubi, frazeoloji xüsusiyyətlərinin zənginliyi, rəngarəngliyi, çoxcəhətliyi, genişliyi ilə feilin başqa təsriflənməyən formalarından əsaslı şəkildə seçilir. İngilis dilində məsdər hərəkətin adını bildirir, lakin onun şəxsini, kəmiyyətini, zamanını, formasını göstərmir. Müasir ingilis dilində məsdərin “to” hissəciyi ilə və “to” ədatsız işlədilməsi də mümkündür.

Məsdərlər həm isimlərə, həm də feillərə yaxınlaşır. İngilis dilində məsdərlər zaman, tərz və növ xassələrinə malikdir. İngilis dilində məsdər cümlə üzvü funksiyalarında iştirak edir. Bu artıq onların tərkibli və tərkibsiz işlənməsindən asılıdır. Bununla yanaşı, bəzi dilçilər müstəqil məsdər tərkibinin də adını qeyd edirlər ki, bu tərkibləri budaq cümləyə transfermasiya etmək olur.

Açar sözlər: məsdər tərkibləri, əvəzlilik, sözönü, mürəkkəb mübtəda, dillərin müqayisəsi

XVII əsrdə yazılmış əsərlər arasında B.Consonun qrammatikası böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun bir çox alimlər tərəfindən tənqid olunduğuna baxmayaraq o, söz birləşmələrinin təsnifatının əsasını qoymuşdur. Özündən əvvəl yaşamış alimlərdən Villiam Lili, Villiam Bulokar və Aleksandr Gildən fərqli olaraq Ben Conson məsdər tərkiblərini xırdaqlıqlarına qədər təhlil etmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Lili və Bulokar da məsdərləri qrammatik bölgü ilə qruplaşdırmağa cəhd göstərmişlər.

Villiam Lilinin fikirlərinə əsasən, ingilis dilində feilin təsriflənməyən (şəxssiz) formaları özünün ikili xarakteri və xüsusi semantik-qrammatik xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Feilin təsriflənməyən (şəxssiz) formaları feilə məxsus olan aparıcı bir əlamətdən – təsriflənmə (şəxsə, zamana görə dəyişmə və şəkil əlamətləri qəbul etmə) xüsusiyyətlərindən məhrum olur və feilə məxsus olan bir çox semantik xüsusiyyətlərdən uzaqlaşır. Bu isə onların təsriflənən feillərdən xeyli dərəcədə fərqlənməsinə və onlardan müəyyən qədər uzaqlaşmasına və digər nitq hissələrinə aid sözlərə yaxınlaşmasına səbəb olur. Onların ilkin semantik mənası feillərə məxsusdursa, sonradan yaranmış mənalar – sintaktik vəzifə daşıyan mənalar onların cümlə daxilində yerinə yetirdiyi sintaktik funksiyalarla müəyyənləşdirilir. Bu funksiya isə daha çox hallarda birləşmə daxilində, onların digər sözlərlə birləşərək bir ümumi sintaktik vəzifənin yerinə yetirilməsi ilə üzə çıxır. Ona görə də feilin bu formaları və onların əsas funksiyaları dilin sintaktik səviyyəsində daha dəqiq müəyyənləşir və onlara xas olan bir çox əlamətlər də məhz dilin sintaktik səviyyəsində üzə çıxır.

İngilis dilində, Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, feilin şəxssiz formalarına məsdər, feili sifət və cerund daxil edilir. Deməli, hər iki dildə feilin üç şəxssiz (təsriflənməyən) formasının

olduğu qeyd edilirsə də, mahiyyət etibarilə və adlandırılması baxımından onlar bir-birindən fərqlənir. Bu da təbii haldır. Çünki "Dillərin müqayisəsi zamanı üzə çıxarılan fərqlər iki cür olur və bunlara əsasən tipologiyanın iki sahəsi fərqləndirilir: keyfiyyət fərqləri və kəmiyyət fərqləri" [3, s. 19]. Belə ki, ingilis dilində feilin şəxssiz formalarından biri olan cerundun Azərbaycan dilində, Azərbaycan dilindəki feili bağlamanın isə ingilis dilində tamamilə mövcud olmaması tipologiyanın keyfiyyət fərqləridir.

Beləliklə müasir ingilis dilində feilin aşağıdakı şəxssiz formaları sabitləşir:

1. Məsdər (The Infinitive);
2. Cerund (The Gerund);
3. İndiki zaman feili sifəti (Participle I);
4. Keçmiş zaman feili sifəti (Participle II).

Məqalənin mövzusu məsdər tərkibləri olduğu üçün, araşdırmanı da məhz bu istiqamətdə davam etdirəcəyik.

Müasir ingilis dilində məsdər tərkibləri çox geniş işlənir və bir sıra struktur funksional xüsusiyyətlər kəsb edir ki, bunların da öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktik planda çox böyük maraq doğurur.

Sintaktik vahid cəm halında cümlənin tərkibinə daxil olan, iki komponentdən ibarət olan xüsusi birləşmələr tərkib adlanır [2, s. 144]. Tərkibin birinci hissəsi-nominal (isim və ya əvəzlilik) və ikinci hissəsi-verbal (məsdər, feili sifət, cerund) arasında cümlənin mübtədə və xəbəri arasındakı predikativ əlaqəyə bənzər əlaqə yaranır [14, s. 220]. Məsələn: *We watched the cast climb the tree. The policeman was reported to have been shot. It had been difficult for Charles Duray to stand before that crowd in the court (Chicken).*

Baxmayaraq ki, tərkiblərin tərəfləri arasındakı əlaqə mübtədə və xəbər əlaqəsinə oxşardır, nəzərə almaq lazımdır ki, tərkibdə nə mübtədə, nə də xəbər vardır, çünki tərkibin ikinci tərəfi feilin təsriflənməyən forması ilə ifadə olunmuşdur ki, o da ancaq ikinci xəbər vəzifəsini görə bilər, əsas xəbər isə heç vaxt ola bilmir. Mübtədə kimi, tərkibin də subyektinin isim və ya əvəzliliklə ifadə olunmasına baxmayaraq, o cümlənin mübtədəsi ilə eynilik təşkil etmir. Belə olarsa tərkib yox olar.

Müasir ingilis dilində feilin bütün təsriflənməyən formaları kimi məsdər də ətrafına söz toplayaraq tərkib əmələ gətirir. Fikrimizcə, ingilis dilində hissələri mübtədə ilə xəbərin daxili əlaqəsi kimi başa düşülən məsdər tərkibləri əksər tədqiqat işlərində aşağıdakı kimi adlandırılır:

1. Tamamlıq məsdər tərkibi (The Objective with the Infinitive Construction). Məsələn: "I would advise *you to be cautious*" (J.Austen, "Pride and prejudice"). "I saw *him attack the old woman and rob her in the street*". "I expect *him to lose a good opportunity*".

2. Mübtədə məsdər tərkibi (The Subjective with the Infinitive Construction). Məsələn: "*The plain is reported to be landing*", "*He was supposed to work today*", "*She is likely to show up*".

3. "For" sözdönülü məsdər tərkibi (The "for-to" Infinitive Construction).

Məsələn: "It was impossible *for Tess to forget* what her parents did," (Th.Hardy).

"The box is too heavy *for me to lift*". "It would be better *for you to give up* cigarettes, although, but I do not think you can".

Tamamlıq məsdər tərkiblərində məsdər adlıq halda olan ismə və ya obyekt halda olan əvəzliliklə xəbər münasibətində olur. Məsələn: "Mother wants him to be a teacher" – /Anası istəyirdi ki, o müəllim olsun [12, s. 28].

O.Musayeva görə, tamamlıq-məsdər tərkiblərində mövcud olan iki komponent bir-biri ilə sıx əlaqəyə girir və bir sintaktik vahid – tamamlıq olur. Həmin tamamlıq tərkiblə ifadə edildiyinə görə isə onu mürəkkəb tamamlıq adlandırırlar [2, s.239].

E.M.Qordon və İ.P.Krilova müstəqil məsdər tərkib (The Infinitive in Absolute Construction) haqqında qeyd etmişlər ki, bu məsdər tərkibinə xas olan əsas xüsusiyyət onun "with", nadir hallarda isə "without" önlükləri ilə işlənməsidir. Bu tərkib leksik cəhətdən

sərbəstdir və onun funksiyası cümlədə hal-vəziyyət bildirməkdir [7, s. 188]. Məsələn: Dr.Manette had suddenly jumped up, with his hand to his head (Ch.Dickens).

Müstəqil məsdər tərkibi (Absolute Infinitive Construction) həmişə cümlənin əsas hissəsindən sonra gəlir. Həmçinin o, cümlənin əvvəlində mübtədə və xəbər arasında gələ bilər [8, s. 91]. Bu tərkib danışıq dili üçün xas deyil, tamamlıq məsdər tərkibinə ingilis dilində əsasən bədii üslubda rast gəlmək olar. Müstəqil məsdər tərkibi əvvəllər ədəbi kitab dili üçün xarakterik sayılırdı. Lakin sonralar məsdər və onunla olan birləşmələr üzərində aparılan bir çox tədqiqatlar göstərdi ki, bu birləşmələr təkcə ədəbi dildə deyil, danışıq dilində də çox geniş işlədilməkdədir.

Tamamlıq məsdər tərkibi (The Objective with the Infinitive Construction) ingilis dilində bəzi təsirli feillərdən sonra ümumi halda olan isimlə (yaxud obyekt halda olan əvəzlilik) işlədilir. Tərkiblərin özəllikləri odur ki, onları mürəkkəb cümləyə transformasiya etmək olur. Məsələn: I like *people to tell the truth* / – / I like when people tell the truth./ Bu zaman mənə fərqi hiss olunmur. Tamamlıq məsdər tərkibləri Azərbaycan dilində aşağıdakı semantik mənalar və mənə çalarlıqlarını verirlər. Məsələn: "I saw the boy (him) play in the yard". 1) Mən oğlanı həyətdə oynayan gördüm (feili sifət). 2) Mən oğlanın həyətdə oynadığını gördüm (söz birləşməsi). 3) Mən gördüm ki, oğlan həyətdə oynayır (budaq cümlə). 4) Mən oğlanın həyətdə oynamadığını gördüm (məsdər).

Bu tərkibdə işlənən isim (yaxud əvəzlilik) ilə məsdər arasında qrammatik münasibət cümlənin mübtədası ilə xəbəri arasındakı münasibəti, əlaməti xatırlatdığına görə də həmin tərkibdə işlənən isim, yaxud əvəzliyi ikinci dərəcəli mübtədə, məsdəri isə ikinci dərəcəli xəbər adlandırmaq olar [13, s. 187]. Məsələn: "He saw his father *walk through* it" (J.London, "Martin Eden").

O.Cesperson ilk dəfə birinci dərəcəli (primary predication) və ikinci dərəcəli (secondary predication) predikasiya haqqında danışıbmışdır. Məsələn: I saw him run/ cümləsində "I saw" birinci dərəcəli, "him run" ifadəsi isə ikinci dərəcəli predikasiyadır [11, s.148]. Burdan belə çıxır ki, elə predikativ konstruksiyaları məhz O.Cesperson ikinci dərəcəli predikasiya adlandırmışdır.

M.A.Qanşına və N.M.Vasilyevskaya bu fikirləri bölüşürlər ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunədə iki xəbər var: birinci xəbər (predikasiya) cümlənin mübtədası olan "he" (o) və cümlənin xəbəri olan "saw" (gördü) sözü ilə ifadə olunur. İkinci predikasiya cümlənin tamamlığı olan "his father" onun atasına aiddir və ikinci xəbər "walk through" sözü ilə ifadə olunur. Burada cümlənin birinci xəbəri "saw" əsas feil, ikinci xəbəri "walk through" isə məsdərdir. Bu iki element bir biri ilə sıx bağlıdır və onlar sintaktik funksiya olaraq mürəkkəb tamamlıq yaradırlar. Bu tərkibi M.A.Ganşına və N.M.Vasilyevskaya "Accusative Construction" – "Akkuzativ tərkib" adlandırırlar [6, s. 218].

E.M.Qordon və İ.P.Krılova ingilis dilində tamamlıq məsdər tərkibinə fərqli ad vermişdirlər. Onu predikativ tamamlıq adlandırmışdılar. Onların fikrincə burada məsdər predikativ tamamlıq kimi leksik cəhətdən asılıdır [7, s. 190].

Ç.Friz obyekt hal və məsdərin danışıq dilində bəzi feillərdən sonra işlənməsini qeyd edir [5, s. 181].

Tamamlıq məsdər tərkiblərinin hissi və əqli qavrayış ifadə edən feillərdən sonra tamamlıq feili sifətlərinə yaxınlığı diqqəti cəlb edir. Məsələn: I saw them playing chess/ – / I saw them play chess/. Lakin bununla belə, demək olmaz ki, bu iki tərkibdə mənə tam eynidir. Çünki məsdər tərkibi (them play chess) yalnız faktı qeyd edir. Verilmiş feili sifət tərkibi (them playing) isə prosesi qeyd edir.

Məsdər tərkibləri üzərində aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, danışıq dilində bu quruluşun işlənməsi bir sıra feillərdən sonra məhdudlaşdırılır. Demək olar ki, dilçilərin əksəriyyəti tamamlıq məsdər tərkibinin hissi qavrayış, əqli fəaliyyət, arzu, niyyət, hiss, həyəcan, əmr və icazə, "bəyan etmək, məlumat vermək, bildirmək" mənasını ifadə edən "to pronounce, to declare, to report" feilləri, məcburiyyət bildirən feillərlə işlədilməsini qeyd edirlər. Dilçilik ədəbiyyatlarında tamamlıq məsdər tərkibinin işləndiyi feillər ümumilikdə aşağıdakı kimi göstərilmişdir [10, s. 67].

1. İcazə, xahiş, əmr, məcburiyyət mənaları ifadə edən feillərdən sonra işlənir. Bu feillərə "to permit, to let, to make, to command, to compel, to cause, to suffer, to persuade, to force, to allow, to order, to induce, to get, to have" və s. aid ola bilər. Məsələn: "Mother never allowed *us to go to the cinema so late*. I won't have *you speak like that*". "You'll make me cry in a minute, and then you'll be sorry" (E.L.Voynich, "The Gadfly"). "I would have let you know at once, but have been very busy setting up things about the seminary and making arrangement for the new Dirtier" (E.L.Voynich, "The Gadfly").

2. Fiziki qavrayış ifadə edən feillər, məsələn: "to hear (eşitmək), to see (görmək), to watch (izləmək), to feel (hiss etmək), to observe (müşahidə etmək), to notice (gözü sataşmaq)" və s., Məsələn: "No one had ever *heard her cry*. I saw *Helen enter the room*. I felt *him touch my shoulder*. I heard *him call me*". "I saw *him cut the letter*" (E.L.Voynich, "The Gadfly"). "I have watched *you grow* for many years, from when you were a little baby" (E.L.Voynich, "The Gadfly"). Bu feillər "to" hissəciksiz işlənir. "To let, to make, to notice, to watch" çox vaxt "Perfect" formasında işlədilir. Əgər "to hear" və "to see" feilləri əqli qavrayış ifadə edərsə "to hear" öyrənmək, "to see" – "başə düşmək" mənasında tamamlıq məsdər tərkibdə işlənmə bilməz. O ancaq tamamlıq budaq cümləsində işlənir [13, s.219]. Məsələn: "I *see* that you don't understand me" (the object clause). "To hear" – "eşitmək" feili, "to learn, to be told" – "xəbər tutmaq, deyirlər" mənasında işlədildikdə, ondan sonra budaq cümlə və ya cerund işlədilir. Bu mənada "to hear" feilindən sonra the Objective with Infinitive Construction işlədilmir [21, s.126], məsələn: "I *hear* that he left from Canada. I *hear* you have dropped the idea of leaving Jane". "To see" və "to notice" feillərindən sonra "to be" feili ilə the Objective with Infinitive Construction işlədilmir, budaq cümlə işlədilir [10, s.166], məsələn: "I *saw* that he was pale. He only had time *to notice* that the girl was unusually pretty".

3. Əqli fəaliyyət ifadə edən feillər "to think, to know, to find, to imagine, to believe, to consider, to suppose, to feel, to trust" və s. feillərdən sonra obyekt hal və məsdər ilə olan ifadələrdə, adətən, "to be" feili işlədilir. Məsələn: "I know *him to be in honest man*. I believe *him to have a good command of the language*. "She believed *him to have suffered all the injustices he had told about*" (E.L.Voynich, "The Gadfly").

4. Arzu və istək bildirən feillər "to want, to wish, to like, to hate, to desire, to mean, to intend, to choose – "istəmək" mənasında" və s. feillərdən sonra tamamlıq məsdər tərkibi işlənir. Məsələn: "He only wished *you to be near him*. I don't want *him to be punished*. They intended *us to go with them*". "I want you to come down town with me, Maria, this afternoon about 2 o'clock" – Martin said (J.London, "Martin Eden"). "They didn't want her to marry this man" (J.London, "Martin Eden").

5. "To be" məsdəri bağlayıcı feil kimi tamamlıq məsdər tərkiblərində işlənir. Məsələn: "He declared the whole story to be false". "I am going to try myself to be a specialist" (J.London, "Martin Eden").

6. Tamamlıq məsdər tərkibi "bəyan etmək, məlumat vermək, bildirmək" mənası ifadə edən "to pronounce, to announce, to declare, to report" feilləri ilə işlənir, məsələn: "The teacher declared *him to be a good student*. He reported *the boat to have been seen not far away*".

7. Tamamlıq məsdər tərkibi hissə və həyəcan bildirən feillərlə işlədilir: "to like, to dislike, to hate, cannot bear, to love", məsələn: "I always liked *him to sing*. I dislike *you to talk like that*. She hated *her son to be separated from her*. I can not bear *him to speak like this*. I'd love *you to come with me too*. I hated *him to have been sent away*".

8. Tamamlıq məsdər tərkibi məcburiyyət bildirən feillərlə işlənir: "to make (məcbur etmək), to cause (məcbur etmək, hökm vermək), to have (məcbur etmək, işin icrası üçün göstəriş vermək), to get (nail olmaq, arzusuna çatmaq)", məsələn: "He made *us laugh*. I had *the workers to bring the boxes*. She caused *a telegram to be sent to Fuad*".

9. Bildiyimiz kimi, məsdər sözlü feillərlə, bir qayda olaraq, işlənmir, lakin bəzən aşağıdakı feillərdən sonra işlənir: "to count (up) on, to rely (up) on, to look for, to listen to, to

wait for" [21, s.127], hansıki özündən sonra sözönülü tamamlıq tələb edir, məsələn: "I rely on you to come in time. Can't I count upon you to help me?"

10. "To listen to" feilindən sonra məsdər ədatsız işlənir: "He was listening attentively to the chairman speak" [16, s. 140].

R.L.Kovnerin yazdığına görə, fiziki qavrayış bildirən feillərdən sonra məlum qeyri-müəyyən zamanda olan məsdər tərkibi işlədilir. Əgər məna məlumdursa, feili sifət II-dən istifadə edilir: "I saw the fire slowly conquered" (Collins). Əgər hadisə nəql edilirsə feili sifət I-dən istifadə edilir: "He saw Fleur coming". O, Florun gəldiyini gördü. R.L.Kovner də M.A.Qanşına kimi "to see" və "to hear" feilləri ilə sağlı qeyd vermişdir [14, s.196]: 1) "to see" feili hissi qavrayış deyil, "to understand" – "başə düşmək" mənası verdikdə məsdər tərkibi yaratmır, sadəcə olaraq özünün sintaktik yerini tutur; 2) "to hear" feili fiziki qavrayış deyil, əqli qavrayış ifadə edirsə, "to be told" mənasını verdikdə tamamlıq həmin feildən sonra məsdər tərkibi deyil, cerund və ya budaq cümlə işlədilir, məsələn: "I hear that he left for the South (of his having left for the South)". Bundan əlavə R.L.Kovnerin fikrincə, əqli qabliyyət bildirən "to know, to think, to feel, to consider, to believe, to suppose, to expect, to imagine, to find, to trust" feilləri ilə tamamlıq məsdər tərkibi işlənmir. Bu feillərdən sonra "to be" işlənir. Bu qayda "to expect" feilinə aid deyil. Bu formadan daha çox ədəbiyyatda və ədəbi dildə istifadə edilir, nəinki danışiq dilində. R.L.Kovner hesab edir ki, tamamlıq məsdər tərkibi bəyanat bildirən "to pronounce, to declare, to report" feillərindən sonra işlənir: "She declared him to be the most disobedient child in existence". "Babies are supposed to be born head first but sometimes they are not" (Ch.Dickens).

11. Tamamlıq məsdər tərkibi icazə bildirən "to order, to allow, to suffer, to have" feillərindən sonra işlənir. Burada tamamlıq məsdər tərkibinə yalnız cümlənin tamamlığı cansız əşya bildirən isimlə və ya əvəzliklə ifadə olunduqda rast gəlinir. Lakin "to suffer" və "to have" feilləri istisna olmaq şərtilə. Məsələn: "You wouldn't have me tell those people the truth" (E.L.Voynich, "The Gadfly"), "Mr.Merdl ordered his carriage to be ready in the morning" (Ch.Dickens). "She suffered Mr.Franklin to lead her back into the room" (Collins). Bu misaldan görünür ki, "to suffer" feili tamamlıq məsdər tərkibi ilə işləndikdə "ürəksiz icazə vermək" mənasında işlənir [14, s.196]. Tamamlıq məsdər tərkibi məcburiyyət bildirən "to make, to cause, to get, to have" feillərindən sonra işlənir: "Light steps in the gravel made him bow his head" (J.London, "Martin Eden").

M.Kauşanskaya da, tamamlıq məsdər tərkibinin hansı feillərdən sonra işlənməsi ilə əlaqədar, demək olar ki, razılaşıq və bütün bu fikirləri müxtəlif nümunələrdə təsdiqləyir. Lakin onun da digərlərinin qeyd etmədiyi bir sıra əlamətləri vardır. Məsələn, M.Kauşanskaya əqli fəaliyyət bildirən feillərə, digərləridən fərqli olaraq, "to declare, to expect, to know, to believe, to deny, to prove, to acknowledge, to admit, to understand, to assume" feillərini əlavə etmişdir. Onun fikrinə əsasən, belə ifadə olunan hərəkət və məsdər tərkibi eyni şəxsə və ya əşyaya aid edilirsə bu zaman qayıdış əvəzlilərindən istifadə edilir [12, s.262]. Məsələn: "He declared himself to be their leader". "We've got a right to expect you not to desert our side". "...they had believed me to be without any friends save them..." (Ch.Brönte). "She had never seen my mother, but she knew her to be not yet twenty" (Ch.Dickens). "Slowly, economically, he got dressed and forced himself to walk". M.Kauşanskaya görə, "to wait, to rely, to listen" kimi feillərdə tamamlıq məsdər tərkibi işlənir: "I listened to the rain patter on the leaves".

Tamamlıq məsdər tərkibi təkcə feilin təsriflənən formalarından sonra deyil, feilin təsriflənməyən formalarından (məsdər, feili sifət, cerund) sonra da işlənilə bilər: "He had realized from the first that the Gadfly was trying to make him lose his temper, resolved to keep it whatever happened" (E.L.Voynich, "The Gadfly").

Müasir ingilis dilində işlənən tamamlıq məsdər tərkibi Azərbaycan dilində ya ismi birləşmə və ya məsdər tərkibi ya da tamamlıq budaq cümləsi vasitəsilə tərcümə olunur [2, s. 241].

İngilis dilində məsdər ancaq feili birləşmə, Azərbaycan dilində həm feili, həm də ismi birləşmələrdə işlənir. Bunu onunla izah etmək olar ki, həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində məsdərin ismi xüsusiyyətləri olmasına baxmayaraq, ingilis dilində bu xüsusiyyətlər özünü məsdərin ancaq sintaktik funksiyalarında göstərsə, Azərbaycan dilində onun sintaktik funksiyalarından başqa ismə xas olan başqa xüsusiyyətləri də vardır. Məsdər özünü hərəkətin adı kimi göstərir və bu cəhətdən ismə yaxınlaşır, hətta isim kimi hallanır və mənsubiyyət şəkilçilərini qəbul edir. İngilis dilindəki məsdərdə belə xüsusiyyət yoxdur. Ona görə də məsdərlə olan tamamlıq məsdər tərkibi Azərbaycan dilinə qismən III növ təyini söz birləşməsi, feili bağlama, feili sifət tərkibləri və əsasən tamamlıq budaq cümləsi kimi tərcümə olunur. Feili birləşmələr kimi işləndikdə, Azərbaycan dilində feili bağlama və feili sifətlərin ayrıca subyektə ola bildiyi halda, məsdərin ayrıca subyektə ola bilmir. Məsələn: "She wanted him to devote himself to study" (J.London, "Martin Eden"). – O istəyirdi ki, o özünü oxumağa həsr etsin. /O onun özünün oxumağa həsr etməsini istəyirdi.

Həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində bu tərkibləri budaq cümləyə asanlıqla çevirmək olar, yəni eyni fikri ifadə edən tərkib və budaq cümlə bir-birinin sintaktik sinonimi ola bilər. Məsələn: /We expect the contract to be signed tomorrow/ – / We expect that the contract will be signed tomorrow/. /The director found the terms of delivery to be acceptable/ /The director found that the terms of delivery are acceptable/. /O tədbirə vaxtında çatmaq üçün evdən tez çıxdı/ – /O evdən tez çıxdı ki, tədbirə vaxtında çata bilsin/. /Anası Leylanın vaxtını elmə sərf etməyini istəyirdi/ Anası istəyirdi ki, Leyla vaxtını elmə sərf etsin/. /O kəndə anasını görmək üçün etmişdi/ – /O kəndə getmişdi ki, anasını görsün /.

Mübtədə məsdər tərkibi leksik cəhətdən asılıdır və o, baş cümləsi "It is said..., It known... It seems..., It is likely..." tipli qeyri-müəyyən şəxslə cümlə ilə ifadə olunmuş tabeli mürəkkəb cümlələrlə başlanır. Məsələn: "He is known to be an influential member of one of the most pestilent secret societies in the country" (E.L.Voynich "The Gadfly"). It is known that he is an influential member of one of the most pestilent secret societies in the country. Onun ölkədə çox ziyanlı gizli cəmiyyətlərdən birinin nüfuzlu üzvü olması məlumdur. Məlumdur ki, o ölkədə çox ziyanlı gizli cəmiyyətlərdən birinin nüfuzlu üzvüdür. Yuxarıda qeyd etdiyimiz misaldan görünür ki, mübtədə məsdər tərkibi Azərbaycan dilinə modal sözlə başlanmış sadə cümlə kimi tərcümə edilir [2, s. 256].

Mübtədə məsdər tərkibi ilə bağlı O.Musayev belə qənaətə gəlmişdir ki, bu tərkib cümlədə bir sintaktik vahid kimi çıxış edir və mürəkkəb mübtədə funksiyası daşıyır. Bəzi qrammatiklər də bu fikirlə razıdır. Sonra o qeyd etmişdir ki, həmin tərkib vasitəsilə ifadə olunan mübtədəyə "who?" sual əvəzliyi deyil, "what?" əvəzliyi ilə verilməlidir, çünki bu halda mübtədə təkcə canlı isimlə deyil, isim + məsdərlə ifadə edilir ki, bu da cansız isimlər kimi "what?" sualına cavab olur. Yuxarıda qeyd etdiyiniz cümlənin sualı belə olacaq: "What is known?"

Mübtədə məsdər tərkibi ingilis dilində həmişə məchul növdə işlənir. Bununla bağlı bu tərkibin hansı feillərlə işlədildiyini nəzərdən keçirək [16, s.178].

1) Hissi qavrayış ifadə edən feillər "to see, to hear, to feel" və s. feillərlə, məsələn: "The car was seen to disappear in the distance". – Məsafədə maşın itdi. "Somebody was heard to cry in the street". – Kiminsə küçədə ağlamağı eşidildi.

2) Əqli fəaliyyət ifadə edən "to know, to think, to consider, to suppose, to believe, to expect, to find" feillərdən sonra işlənəcək həm mürəkkəb tamamlıq, həm də mürəkkəb cümlələr vasitəsilə tərcümə edilirlər, məsələn: "The men who were executed in Bologna are known to have been nothing but common malefactors" (E.L.Voynich "The Gadfly"). – Məlumdur ki, Boloniyada edam olunan adamlar adı cinayətkarlardan başqa bir şey olmayıblar. "He was believed to have a bedroom at the back" (J.Galsworthy). – Onu inandırmışdılar ki, onun arxada yataq otağı vardır. Belə tərkiblərə ən çox bədii dildə daha rast gəlinir, nəinki danışq dilində.

E.M.Qordon və İ.P.Krılova öz qeydlərində "to know" ilə bağlı fikirlər yazmışdılar. Belə ki, məchul növdə işlənən "to know" feili məsdərdən sonra gəldikdə iki mənada işləyə bilər – "xə-

bərdar olmaq" və "təcrübəli olmaq". Birinci mənada "to know" feili "to be" feilindən əvvəl həmişə indiki və keçmiş zamanda rast gəlinir, məsələn: "You are known to be a proposterously unselfish friend". "Mr.Dinis, who was known to be interested in the case, made it clear that he would proceed with it". İkinci mənada "to know" feili indiki və keçmiş bitmiş zamanda işlənir, məsələn: "He has been known to drop a hint". "He's been known to take part in the work of different committees" [7, s.110]. Nadir hallarda da olsa, əqli fəaliyyət bildirən feillərdən sonra bəzən bitmiş məsdər işlənir, məsələn: "The doctor found his heart to have stopped two hours before".

"To think, to consider, to find" feilləri ilə bəzən məsdər işlətmədən də eyni mənanı ifadə etmək olar [7, s.117]. "Boldwood thought her beautiful. She found the subject rather interesting. You consider yourself an impressive person".

3) İcazə, xahiş, niyyət, əmr, məcburiyyət mənaları ifadə edən "to allow, to permit, to order, to command, to force, to intent" və s. feillərlə işlənir, həm də mürəkkəb tamamlıq, həm də mürəkkəb cümlələr şəklində tərcümə edilir, məsələn: "The child was forced to eat". – / Uşağı yeməyə məcbur elədilər. "They were allowed to enter the garden". – / Onlara icazə verildi ki, onlar bağa keçə bilərlər.

4) "To say" və "to report" feilləri ilə və hadisə haqqında məlumat, xəbər verilməsini bildirir, məsələn: "He is said to be a very good student". – Deyirlər ki, o yaxşı tələbədir. "The driver is reported to come early in the morning". – Məlumat verildi ki, sürücü səhər tezdən gəldi. "She is said to be one of the most popular doctors in the city". – Deyirlər ki, o şəhərdə ən tanınmış həkimlərdən biridir.

5) Mübtəda məsdər tərkibi söz qrupları ilə də işlənir: "to be likely, to be sure, to be certain", məsələn: "He is sure to go there. The letter is certain to produce a panic". "Is Rivares likely to be tried in Brisighella or taken in to Rivenna?". – RIVERSI BRIZIGİLDƏ MÜHAKİMƏ EDƏCƏKLƏR YOXSAX ALDADIB RIVENƏ APARACAQLAR?

R.L.Kovner də mübtəda məsdər tərkibinin hissi qavrayış və əqli fəaliyyət bildirən feillərlə işləndiyini göstərmişdir: "Mr. Bob Sawyer was heard to laugh heartily" (Ch.Dickens). R.L.Kovnerin yazdığına görə, mübtəda məsdər tərkibi hissi qavrayış bildirən feillərlə işləndikdə, əgər hadisə nəql edilirsə məchul növ deyil, məlum növdən istifadə edilir və feili sifət I işlədilir: "Tess's father was heard approaching of that moment". Bundan əlavə o, mübtəda məsdər tərkibinin "to make" feili ilə işləndiyini göstərir: "Little Abraham was aroused and made to put on his clothes" (Hardy). Məchul növdə olan feillərlə mübtəda məsdər tərkibi işlənməsi ən çox bədii dildə işlənir, nəinki danışq dilində. Lakin bu qayda "to suppose, to expect, to make" feillərinə aid deyil, çünki bu feillərlə mübtəda məsdər tərkibi həm bədii dildə, həm də danışq dilində işlənir [14, s. 219].

R.L.Kovnerin fikrinə görə, mübtəda məsdər tərkibi adi danışq dilindən daha çox bədii dilə xarakterikdir və heç vaxt gələcəkdə baş verəcək hərəkəti bildirmir. Ancaq "to expect, to be sure, to be likely" feilləri istisna təşkil edir [14, s. 199].

İndiyə qədər həmişə mürəkkəb mübtəda "complex subject" kimi izah olunan mübtəda məsdər tərkibinə L.S.Barxudarov, D.A.Ştelling tərəfindən tamamilə başqa cür yanaşılıb. Dilçilər ikinci dərəcəli xəbər "secondary predicate" bəhsində göstərir ki, ikinci dərəcəli xəbər həmişə söz birləşməsi ilə ifadə olunur. Bu halda birləşmənin birinci elementi məchul növdə olan feil (predikativ formada) kiminsə fikrini, ehtimalını, təsirini və s. bildirir. Bu birləşmələrin ikinci elementi məsdər formasında feili sifət formasında olan feil, bəzən başqa nitq hissəsi xəbərin əsas mənasını ifadə edir. Bu da ondan irəli gəlir ki, "tamamlıq məsdər tərkibi" tərkibində əsas feilin mübtədasından başqa məsdərin qabağında özünün subyekti olur ki, bu da ikinci mübtəda adlanır. Mübtəda məsdər tərkibində isə cümlədə ancaq bir mübtəda var və həmin mübtəda predikativ formada olan feillə işlənmişdir. L.S.Barxudarov, D.A.Ştelling bu xəbər formasına fiziki qavrayış (to see, to hear), əqli bacarıq (to suppose, to know, to consider və s.), aşkar edilmə (to find, to catch), nitq fəaliyyəti (to say, to report, to declare), bir kəsi bir şeyi etməyə məcbur etmək mənasında olan məcburiyyət feillərini (to elect, to make) daxil et-

mişdir [17, s. 218]. Adətən, məlum növdə işlənən "to seem, to appear, to happen, to chance, to turn out" feilləri + məsdər birləşməsinin isə gen xəbər bəhsində mürəkkəb feili xəbər "compound verbal predicate" izah etmişlər.

Həm mübtədə məsdər, tamamlıq məsdər, həm də "for" sözlüklü məsdər tərkibləri həm quruluşları, həm də işlənmə xüsusiyyətlərinə, cümlədəki vəzifələrinə görə eyni deyil. "For" sözlüklü məsdər tərkiblərinin spesifik xüsusiyyəti ondadır ki, bu məsdər tərkibi 4 elementdən ("for" sözlüklü, isim və ya əvəzlik, "to" hissəciyi, məsdər) ibarətdir. Əgər birinci iki tərkib müəyyən feillərdən sonra işlənir və həmin feillərlə birlikdə tərkib əmələ gətirirsə, "for" sözlüklü ilə işlənən məsdər tərkibi daha sərbəstdir və onun hansı feillərdən sonra işlənməsində məhdudiyyəti yoxdur. Tamamlıq məsdər tərkibi həmişə tamamlıq, mübtədə məsdər tərkibi isə həmişə mürəkkəb mübtədə vəzifəsini görürsə, "for" sözlüklü məsdər tərkibi sadə məsdərlər kimi, cümlədə müxtəlif vəzifələrdə çıxış edə bilər. Tərkibin komponentləri arasındakı məntiqi əlaqə mübtədə ilə xəbər arasındakı əlaqəyə çox oxşayır, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, tərkibdə nə mübtədə, nə də xəbər yoxdur, çünki onun ikinci elementi predikativ forma ilə ifadə olunmayıb. Buradan da belə qənaətə gəlmək olar ki, məsdər tərkibləri predikativ deyil, qeyri-predikativ tərkiblərə daxildir. Lakin ingilis dilçiləri məsdər tərkiblərini predikativ tərkiblər adlandırırlar. M.A.Qanşına və N.M.Vasilyevskaya "for" sözlüklü məsdər tərkibi ilə bağlı yazmışdılar: "İsim və məsdər arasında olan əlaqə onun ikinci dərəcəli mübtədə və ikinci dərəcəli xəbər olmasıdır, yəni "for us to go there = that we should go there" [6, s.265].

"For" sözlüklü məsdər tərkibi məsdərin malik olduğu bütün funksiyalarda işləyə bilər, lakin bəzi istisna hallar da vardır. "For" önlüklü məsdər tərkibi aşağıdakı sintaktik funksiyalarda özünü göstərir: 1) mürəkkəb mübtədə funksiyasında: "For me to explain the reason is very hard" – Mənə səbəbi izah etmək çox çətinidir / Mübtədəsi "for" önlüklü məsdər tərkibi ilə ifadə edilən cümlələr çox vaxt formal "it" əvəzliyi ilə başlayır: "It would be better for you to give up cigarettes, although, but I don't think you can". Siqaretlərdən imtina etməyiniz yaxşı olardı, amma mən sənə edə biləcəyini düşünürəm; 2) mürəkkəb predikativ funksiyasında: "How to spend the money is for you to decide" – /Pulu necə xərcləmək sənə qərar verəcəyiniz bir şeydir./; 3) mürəkkəb tamamlıq funksiyasında: "That's why we arranged for you to meet Domenichino in the town". – /Ona görə də biz sənə Domeniçinin şəhərdə qarşılaşmağını təşkil etdik./; 4) mürəkkəb təyin funksiyasında "for" mənasını həm saxlanıla bilər, həm də dəyişə bilər: "There is nothing for me to do but send back his gift at once" – Mənim onun hədiyyəsini dərhal göndərməkdən başqa bir seçimim yox idi./ 5) mürəkkəb zərflilik funksiyasında: a) məqsəd zərfliyi: "The lecturer made a long report for the students to listen". – Mühazirəçi tələbələrin dinləmələri üçün uzun bir məruzə hazırladı./; b) nəticə zərfliyi: "There weren't enough chairs for the guests to sit down" – /Qonaqların oturma bilməkləri üçün kifayət qədər stul yox idi./ [2; 13].

R.L.Kovner "for" sözlüklü məsdər tərkibinin "to be sorry, to be glad" ifadələri ilə işlənmədiyini bildirir [14, s.203]. I am glad to have seen you. Maraqlıdır ki, E.M.Qordon və I.P.Krilova "for" sözlüklü məsdər tərkibi ilə bağlı heç bir fikir söyləməyiblər [8, s. 104].

M.Svon yazır ki, ingilis dilində məsdərin işləndiyi bəzi ifadə və birləşmələr vardır ki, orada məsdər gələcək zaman mənasını ifadə edir. Məsələn: "the life to come (the life after death)" – /ölümdən sonrakı həyatı./; "the world to come (=world after death)" /ölümdən sonrakı dünya./; "his wife to be (-his future wife)" – /gələcək həyat yoldaşı və s. Belə birləşmələr bu daq cümləyə sintaktik sinonimlik təşkil edir. Məsələn: "the life to come the life that is to come, the world to come – the world that is to come" [15, s. 262].

Mövzunun aktuallığı ingilis dili beynəlxalq əlaqələrin əsas informasiya mühiti olduğundan, bu dilin sintaktik quruluşlarının – o cümlədən məsdər tərkiblərinin – funksional imkanlarını düzgün anlamaq zərurəti artmaqdadır. Məsdər konstruksiyalarının dəqiq mənimsənilməsi daha səlis, yığcam və elmi üsluba uyğun mətn yaratmaq üçün vacibdir.

Elmin yeniliyi ondan ibarətdir ki, ingilis dilində məsdər tərkiblərinin funksiyaları Azərbaycan dilindəki məsdər və feili bağlama formaları ilə müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Bu isə Azərbaycan dilinin və ingilis dilinin sintaktik imkanlarının daha dərindən *anlaşılmasına imkan yaradır*.

Nəticə. Feilin təsriflənməyən formaları çox geniş işlənmə dairəsinə malikdir: xalq danışığı dilində, bədii əsərlərdə, mətbuat dilində, adi danışığı nitqində, kontekstual şəraitdə, bədii ədəbiyyatda və s. Müəyyən olunur ki, məsdər tərkibləri xüsusilə akademik və analitik diskursda fikrin səlis çatdırılması baxımından geniş istifadə olunur.

Ədəbiyyat

1. Quliyev, H.K. Müxtəlif sistemli dillərdə feilin semantik təsnifatı / H.K.Quliyev, – Bakı: Elm, – 2005, – 255 s.
2. Musayev, O.İ. İngilis dilinin qrammatikası / O.İ.Musayev, – Bakı: Qismət, – 2007, – 608 s.
3. Yunusov, D.N. Müqayisəli tipologiya / D.N.Yunusov, – Bakı: Mütərcim, – 2012, – 19 s.
4. Blokh, M.Y. A Course in Theoretical English Grammar / M.Y.Blokh, – Moscow: Prosveshcheniye, – 1983, – 383 p.
5. Fries, Ch.C. The Structure of English / Ch.C.Fries, – Longmans, – 1964, – 304 p.
6. Ganshina, M.A. English Grammar / M.A.Ganshina, N.M.Vasilyevskaya, – Moscow: Foreign Languages Publishing House, – 1964, – 548 p.
7. Gordon, E.M., A Grammar of Present – Day English / E.M.Gordon, I.P.Krylova, – M.: Higher School Publishing House, 2nd edition, – 1986, – 430 p.
8. Gordon, E.M. The English Verbals / E.M.Gordon, I.P.Krylova, – Moscow: High school, – 1973, – 214 p.
9. Ilyish, B.A. The Structure of Modern English / B.A.Ilyish, – Leningrad: Prosveshcheniye, – 1971, – 302 p.
10. Irtenyeva, N.F. Theoretical English Grammar / N.F.Irtenyeva, O.M. Barsova, M.Y.Blokh, – Moscow, – 1969, – 189 p.
11. Jespersen, O. Language, its nature, development and origin / O.Jespersen, – London: W.W. Norton&Company, – 2008, – 448 p.
12. Kaushanskaya, V.L. A Grammar of the English Language / V.L.Kaushanskaya, R.L.Kovner, O.N.Kozhevnikova, – Leningrad: Prosveshcheniye, – 1973, – 318 p.
13. Khaimovich, B.S. A Course in English Grammar / B.S.Khaimovich, B.I.Rogovskaya, – Moscow: High school, – 1967, – 286 p.
14. Kovner, R.L. English Grammar / R.L.Kovner, – Leningrad: Prosveshcheniye, – 1973, – 319 p.
15. Swan, M. Practical English Usage. 3rd edition / M.Swan, – Oxford: Oxford University Press, – 2009, – 658 p.
16. Thomson, A.J. A Practical English Grammar. Grammar 4th edition / A.J.Thomson, A.V.Martinet, – Oxford: Oxford University Press, – 2001, – 383 p.
17. Бархударов, Л.С. Грамматика английского языка / Л.С.Бархударов, Д.А.Штелинг, – М.: Юнвес, – 1973, – 423 с.
18. Гуревич, В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков / В.В.Гуревич, – М.: Наука, – 2004, – 168 с.
19. Иванова, И.П. Теоретическая грамматика английского языка / И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, – М.: Юнвес, – 1981, – 285 с.

J.R.Agamaliyeva

The Role of Infinitive Constructions in the Formation of Modern English Texts

Summary

In modern English, the infinitive – as one of the principal non-finite verb forms – and its associated constructions occupy a distinct position owing to their diverse lexical-semantic features, stylistic variability, and broad functional potential. The infinitive designates an action abstractly,

without marking person, number, tense, or morphological inflection. In contemporary usage, it may occur either with the particle *to* or in the bare form, each variant contributing differently to syntactic structure and communicative nuance.

Infinitives in English exhibit a hybrid nature, displaying characteristics of both nouns and verbs. They possess aspectual, temporal, and voice distinctions, which enhance their expressive and structural capacity within the language. Their participation in various sentence functions depends on whether they appear in simple or complex configurations.

Moreover, some linguists identify an independent type of infinitival construction which, through transformational analysis, may correspond to subordinate clauses. This adaptability highlights the significant role of infinitive constructions in shaping textual cohesion and contributing to the overall structural organization of modern English discourse.

Keywords: *infinitive constructions, pronoun, preposition, compound predicate, comparison of languages*

Д.Р.Агамалиева

Роль инфинитивных конструкций в формировании современного английского текста

Резюме

В современном английском языке инфинитив – одна из основных неличных форм глагола – и связанные с ним конструктивные модели занимают особое место благодаря своему богатому лексико-семантическому потенциалу, стилистическому разнообразию и широким функциональным возможностям. Инфинитив обозначает действие в отвлечённом виде, не выражая лица, числа, времени и морфологических категорий. В актуальном употреблении инфинитив может встречаться как с частицей *to*, так и в форме без неё, причём каждая разновидность вносит собственные синтаксические и коммуникативные оттенки.

Инфинитив в английском языке обладает гибридной природой, сочетая признаки имени существительного и глагола. Он характеризуется аспектуальными, временными и залоговыми различиями, что значительно расширяет его выразительные и структурные возможности. Участие инфинитива в различных синтаксических функциях определяется тем, используется ли он в простой или сложной конструкции.

Кроме того, ряд исследователей выделяет так называемые независимые инфинитивные конструкции, которые в результате трансформационного анализа могут соотноситься с придаточными предложениями. Такая структурная и семантическая пластичность подчёркивает значимую роль инфинитивных конструкций в формировании связности текста и организации современной английской речи.

Ключевые слова: *инфинитивные конструкции, местоимение, предлог, составное сказуемое, сравнение языков*

Rəyçi: f.e.d., prof. F.M.Allahverdiyeva

Redaksiyaya daxil olub: 10.11.2025